

Szegedi Tudományegyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola
Jelenkortörténeti és Összehasonlító
Történettudományi Doktori Program

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Hadifogság az Osztrák–Magyar Monarchiában
Szerb hadifoglyok Magyarországon 1914–1918

Gorcsa Oszkár

Szeged
2023

1. Bevezetés – a kutatás célja, a téma újdonsága

Az első világháborúról napjainkig számos munka született, és erről a kérdésről már sokan sokféleképpen írtak. Ugyanakkor, tekintettel arra, hogy a hadifogolykérdés még a korábban elhanyagolt első világháborús kutatások között is mostohagyereknek számított, a témát viszonylag kevesen kutatták. Különösen igaz ez a viszonylag kis létszámú szerb hadifogolycsoportokra, akiknek történetét a hazai történészközösség érdemben mindmáig nem vizsgálta. Ezért, annak ellenére, hogy Magyarországon a hadifoglyokkal kapcsolatos komolyabb kutatások a centenárium környékén megkezdődtek, napjainkig mégis meglehetősen keveset tudunk a mindennapjaikról és megpróbáltatásaikról. Ehhez az is hozzájárult, hogy a szakmunkák nagyobbik része a Monarchia egykori katonái közül az idegen földön fogvatartottakkal foglalkozott. Ezért, a meglévő fehér foltok kitöltésének elősegítése érdekében a doktori értekezésemben a Magyarország területén 1914–1918-ig fogva tartott szerb hadifoglyok mindennapjait és életkörülményeit igyekeztem bemutatni. Azért is tartottam ezt kiemelkedő fontosságúnak, mert a téma elhanyagolásának köszönhetően a Monarchia kapcsán egyes nyugati, valamint szerbiai szakirodalomban az olykor propaganda céllal papírra vetett írások is tovább élnek. Ezek megállapításait a szerb történészek komolyabb forráskritika nélkül elfogadják, és munkáikban még napjainkban is az Osztrák–Magyar Monarchia „hunjainak” népmegsemmisítő törekvéseiről olvashatunk. Így dolgozatomban erről a kérdésről is igyekeztem árnyaltabb képet festeni.

Az értekezésem felépítésekor a hadifogoly-mindennapok mellett fontosnak tartottam a téma elméleti hátterének a bemutatását, aminek a keretein belül a hadifogság intézményének fejlődéstörténetére helyeztem a hangsúlyt. Ez lehetőséget teremtett az egyes történelmi korok hadifogsággal kapcsolatos álláspontjának, illetve a foglyok háborúban betöltött szerepének az ismertetésére. Emellett, a dolgozat megírásakor egyes, a hadifogsághoz kapcsolódó történelmi kérdéseknek nem csupán a leírására, hanem annak genezisének a feltárására is törekedtem. A disszertációban meghatározott fő téma mellé így került be a Szerb Királyság elleni offenzíváknak az ismertetése, valamint a hadifoglyok munkáltatásához vezető okok szemléltetése, ami véleményem szerint hozzájárulhat a hadifogoly kérdéskör jobb megismeréséhez.

2. Historiográfiai kontextus rövid ismertetése

Az első világháború hadifogságának kérdéskörét a történészek sokáig a Nagy Háborús kutatások mellékszálaként kezelték. A világegést követő hadifogoly-irodalom fő jellemzője, hogy a témáról főleg azon személyek értekeztek, akik a háborúban maguk is hadifoglyok voltak, vagy pedig olyan magas rangú tisztviselők, akik személyesen is kapcsolódtak a kérdéshez. A kutatók fő célja kezdetben a közönségnek a hadifogolykérdéssel történő megismertetése volt. A jelentősebb munkák többsége emlékirat formájában látott napvilágot, és főleg a hadifoglyok humanitárius kezelésére helyezték a hangsúlyt, de az önigazolás szándéka is megjelent, és a nemzetközi hadijog megsértését a kölcsönös bánásmód elvével magyarázták. Ezen munkák közé sorolhatjuk például az 1930-ban Magyarországon napvilágot látott kétkötetes *Hadifogoly magyarok története*, valamint az Ausztriában 1931-ben megjelent *In Feindeshand* című művet is. Az említett írások fő célja a közvélemény közömbösségének a megváltoztatása volt, de a fenti munkák sajnos nem érték el a kívánt eredményt.

A fentiekkel ellentétben, a világegést követően egységesülő Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban – később Jugoszláv Királyságban – a szerzők kevés érdeklődést mutattak a téma iránt. Nem volt olyan törekvés, amely a fogság közvéleménnyel történő megismertetését tűzte volna ki célul. Ennek okai a történelmi hagyományokban kereshetők. A szerb historiográfia fő kérdései a szerb állam határai körül csoportosultak, így az első világháború után is az egységesítés folyamata került az előtérbe. A délszláv történészek ezért foglalkoztak inkább a délszláv katonai önkéntesek történetével, amely alakulatok Jugoszláviában dicsőítés tárgyát képezték, mivel a szerzők szerint vérüket adták a délszláv népek egyesüléséért. Persze, napjainkra már tudjuk, hogy a délszláv „önkéntes” katonák nagy többsége nem önként jelentkezett. Így a fenti délszláv munkák állításainak hitelessége erősen megkérdőjelezhető.

A második világháború kitörésével új nézőpontok kerültek előtérbe, és ezek hosszú időre meg is akasztották a Nagy Háború kutatásait. Ausztriában az első világháborúval kapcsolatos diskurzusok szinte teljesen megálltak. Az ötvenes évek közepéig alig néhány memoár és egyéb forrás látott csak napvilágot. A helyzet mind Ausztriában, úgy egész Európában a fiatalabb történészgeneráció színre lépésével változott csak meg. Az 1980-as évektől kezdve már beszélhetünk új kutatási eredményekről, és megfigyelhető, hogy a kilencvenes évektől kezdve egyre inkább erősödött a téma iránti érdeklődés. Ez talán az új módszertani megközelítésekkel magyarázható. Egyesek, mint például Gerald H. Davies a társadalomtörténet lencséjén keresztül kezdték el feldolgozni a hadifogolykérdést, de az erőszak történetének a vizsgálata is jelentős

eredményeket hozott. A fentieknek köszönhetően új kutatási témák is megjelentek. Hannes Leindinger és Heather Jones többek között a hadifoglyok elleni erőszakot kutatják, Annette Becker a világháborús humanitárius politikát és a háborús traumákat vizsgálja, Uta Hinz és Alon Rachamimov a német és orosz hadifogság főbb jellemzőinek szakértője. Nem hanyagolható el Richard B. Speed sem, aki a hadifogság diplomáciatörténetét kutatja, vagy Reinhard Nachtigal a hadifogoly statisztikák szakértője. Rajtuk kívül számos további kutató – például Manfred Rauchensteiner is – felfedezte a témát.

Napjainkra Ausztriában komoly előrelépés történt a hadifogság kutatásában. Míg korábban az ellenséges országokban raboskodó osztrák–magyar foglyok sorsával foglalkoztak a történészek, újabb témaként a Monarchia területén raboskodó katonák sorsa is beszédtemává vált. Az utóbbival 2014–2017 között egy nagy kutatási projekt keretein belül, Verena Moritz vezetésével foglalkoztak a történészek, de a kutatási lendület tovább tart. 2022 januárjában Verena Moritz és Julia Walleczek-Fritz szerkesztésében megjelent a *Kriegsgefangenschaft in Österreich-Ungarn 1914–1918: Historiographien, Kontext, Themen* címet viselő nagy volumenű tanulmánykötet, amelynek kiemelt célja a Habsburg Birodalmon belüli hadifogság, mint kutatási téma meghonosítása. A szerzők a témát részben az erőszak szemszögéből vizsgálták, és igyekeztek az új kutatási eredmények hasznosítására, valamint a vitatott kérdések ismertetésére is.

A magyarországi kutatások ugyan csekély számban, de a második világháborút követően, már az 1960-as években megkezdődtek. Ezek elsősorban az antant fogságába került osztrák–magyar katonák sorsára irányultak, különös tekintettel az orosz hadifogságra. A magyar kutatók a fentiek mellett az ideológiai elvárásoknak megfelelően, kitüntetett figyelmet fordítottak a magyar és idegen hadifoglyok oroszországi forradalmakban betöltött szerepére is. Az első jelentősebb munkára 1984-ig kellett várni, amikor Bonhardt Attila tollából napvilágot látott *A magyar hadifoglyok hazaszállítása az első világháború után* címet viselő írása, amelyben első alkalommal olvashattunk a foglyok hazaszállításának módjáról és nehézségeiről. A 80-as években megjelent még Gál József munkája is, amely Magyarországon elsőként vizsgálta meg a háború alatti, a hátszágban folyó kevésbé látványos gazdasági és társadalmi folyamatokat, beleértve a hadifoglyok gazdaságban betöltött szerepét is.

Ezt követően Magyarországon csak a rendszerváltás után jelent meg hadifoglyokkal foglalkozó újabb jelentős irodalom. Ekkorra kutatók sora fedezte fel az első világháborús hadifogolytáborok történeti irodalmának hiányát, aminek eredményeként számos írás ismertette az egyes táborok történetét. Emellett az ellenséges államok területén fogságba esett katonák sorsa is fő-

kuszba került. 2019-től folyamatosan jelennek meg Juhász Balázs írásai az olaszországi hadifogságról.¹ Emellett napjainkra ismét komoly érdeklődésre tarthat számot az orosz hadifogság története, bár a téma monografikus feldolgozása még nem valósult meg.² A szerbiai hadifogság feldolgozása is megkezdődött, Molnár Tibor zentai levéltáros több munkát is publikált a *halálmarsról*, de számos kérdés még tisztázatlan maradt. Közben a szerbiai hadifogság feltárása is megkezdődött, Molnár Tibor zentai levéltáros több munkát publikált a *halálmarsról*,³ de számos kérdés még tisztázatlan maradt.

A hadifogság kérdését taglaló munkák közül kiemelkednek még azok az angolszász szerzők írásai is, akik alulnézetből vizsgálják a hadifogság intézményét. Ebbe a sorba tartoznak Heather Jones,⁴ valamint Niall Ferguson⁵ munkái. Az előbbi a hadifoglyokkal szembeni erőszakkal és a foglyok kényszer munkájával, valamint repatriálásával foglalkozik – de a témát csak Nagy Britania, Franciaország és Németország példáján keresztül ismerteti –, míg az utóbbi a hadifogollyá válás kérdéskörét vizsgálja alulnézetből.

A fentiekhez képest a szerb történetírás meglehetősen későn fedezte fel a témát. A második világháborút követően 1994-ben, Temesváron, Božidar Panić, Sima Žarkov, Miloš Krstea és Andrej Kačora tollából napvilágot látott az *Aradska tvrđava – Austrougarski logor za istrebljenje Srba 1914–1918 [Az aradi erőd – osztrák–magyar tábor a szerbek kiirtására 1914–1918]*⁶ címet viselő munka, amelyben a szerzők a Monarchia által internált szerb nemzetiségű

¹ Néhány írása: Juhász Balázs; Az első világháborús osztrák–magyar hadifoglyok és az olaszországi egészségügyi rendszer. *Hadtörténelmi Közlemények*, 133. évf. (2020), 2. sz. 301–324.; Juhász Balázs: Olaszország és az 1918. novemberi hadifogoly-áradat okozta válsághelyzet. *Sic Itur ad Astra*, 29. évf. (2021) 74. sz. 171–188.; Juhász Balázs: Hungarian POWs in Italy and Their Future Prospects After WWI. *Forum Historiae: Forum Historiae. Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy*, roč. 15 (2021.) č. 1, 64–75.; Juhász Balázs: *Hadifoglyok, dezertőrök. Magyar katonák az olasz háttországban (1915-1920)*. Budapest: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft., 2022.

² Lásd például: Fóris, Ákos: The Russian Prisoners of War in the Hungarian Soviet Republic. In: Krausz, Tamás – Mészáros, Zsófia – Filippov, Szergej – Gyimesi, Zsuzsanna – Szaniszló, Orsolya (eds.): *Stoletie ruszkaj revolucii 1917 goda i eë značenie v mirovoj istorii i kul'ture materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii budapeštskogo Centra Rusistiki 15-16 maá 2017 g = The Centenary of the 1917 Russian Revolution(s): its Significance in World History: materials of the International Conference at the Centre for Russian Studies in Budapest May 15-16, 2017*. Budapest: Russica Pannonica, 2017. 290–297.; Fóris, Ákos: Orosz hadifoglyok Magyarországon 1918 végén. In: Katkó Márton Áron – Krausz Tamás – Mészáros Zsófia (szerk.): *Világháború, világforradalom, világbéke?* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Kelet-Európa Története Tanszék, 2017. 57–72.

³ Molnár Tibor: Bácskai hadifogoly golgota. Halálmars. https://nagyhaboru.blog.hu/2018/02/08/bacs-kai_hadifogoly_golgota_3_1_resz (Utolsó letöltés: 2021. július 8.)

⁴ Jones, Heather: *Violence against Prisoners of War in the First World War: Britain, France and Germany, 1914–1920*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

⁵ Ferguson, Niall: *The Pity of War 1914–1918*. London, Penguin Books: 1999².

⁶ Panić, Božidar: *Aradska tvrđava. Austrougarski logor za istrebljenje Srba. Osmadeseta godišnjica stradanja srpskih interniraca u Aradu*. Temišvar: Demokratski savez Srba i Karaševaka u Rumuniji, 1994.

civilek sorsát taglalják. A szerzők szerint, az aradi tábor⁷ egy olyan hatalmas népirtási rendszernek volt a szerves része, amelyet a birodalmi politikai és katonai vezetés hozott létre, azzal az egyértelmű céllal, hogy fizikailag felszámolja a szerb népet. Mindezt azonban szakszerűen alátámasztani nem tudják.

Az 1994-es munkát követően hosszú ideig nem jelent meg újabb, a szerb hadifoglyok Monarchiabeli megpróbáltatásaival foglalkozó írás. A csendet végül Isidor Đuković *Nađmeđer: austrougarski logor za Srbe, 1914–1918* című monográfiája törte meg [*Nagymegyer: osztrák–magyar szerb tábor, 1914–1918*].⁸ Ez a kötet a Monarchia Magyarországon tudatos népirtás végrehajtását hangoztató temesvári munka gondolati kontinuitásának is tekinthető, amely, ismerve a szerbiai és a monarchiabeli viszonyok különbségeit (pl. gyógyítás, szervezettség, élelmezés terén), nem helytálló megállapítás. Ennek ellenére, a munka számos fejezete értékes információkkal gazdagítja ismereteinket, sőt, kontrollanyagként is hasznos, ugyanis Đuković többek között kitér a hadifoglyok létszámára, élelmezési módjaikra, büntetéseik típusaira és a higiéniai körülményeikre.⁹ A témával kapcsolatos legfrissebb, 2017-ben kiadott munka Isidor Đuković és Nenad Lukić szerzőpárosnak köszönhető, akik a nezsideri internálótábor és az ott raboskodó civilek történetét dolgozzák fel, a korábbiakhoz képest sokkal objektívebben.¹⁰

Összefoglalásképp megállapíthatjuk, hogy az első világháborús magyarországi szerb hadifoglyok történetének objektív feldolgozása a már korábban említett nyelvi akadályok, másrészt, a szerb hadifoglyok relatív alacsony száma miatt a mai napig várat magára.

⁷ Az aradi internálótábort azért emeltük ki, mert egyike volt azon létesítményeknek, amely hadifogoly áteresztő táborként is funkcionált. Lásd például: Rauchensteiner: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie*, 864.

⁸ Đuković, Isidor: *Nađmeđer. Austrougarski logor za Srbe, 1914-1918*. Beograd: Signature, 2002.

⁹ Đuković: *Nađmeđer*, 7–396.

¹⁰ Đuković, Isidor – Lukić, Nenad: *Nežider. Austrougarski logor za Srbe 1914–1918*. Beograd: Istorijski Arhiv Beograda, 2017.

3. Források és módszertani háttér

A Monarchia Magyarországon őrzött hadifoglyok helyzete mindmáig a kutatás fehér foltját jelenti. Ez részben a korábbi politikai rendszerek ideológiai nyomásával, a nyelvi akadályokkal, valamint a források rendezetlenségével magyarázható. Az utóbbi akadályt tovább fokozza a források szétszórtsága, hiszen napjainkra az Osztrák–Magyar Monarchia egykori közös levéltári hagyatéka különböző országok területén található, másrészt a Magyarországon őrzött anyagok az állami levéltárak raktáraiban, rendezetlenül hevernek. A dolgozat megírásához szükséges kutatást hátráltatta továbbá a különböző országokban őrzött primer források hozzáférhetlensége, de az elsődleges forrásokat magában foglaló kiadványok és kézikönyvek hiánya is.

A fenti nehézségek ellenére, egyértelművé vált számomra, hogy Magyarországon a téma egy alig kutatott területnek számít, emellett pedig lehetőségem nyílt az újabb kutatási projekteknek a témával kapcsolatos újabb kérdésfeltevésével is foglalkozni. Ennek köszönhetően terelődött Magyarországon is a hangsúly a hadifogoly-bánásmódra, a hadifogolytáborokban uralkodó viszonyokra, a táborlakók megpróbáltatásaira, továbbá a hadifogolymunka gazdaságra gyakorolt hatására is. Kutatásom megkezdésekor világossá vált, hogy bár jelentős mennyiségű forrás, illetve szakirodalom áll a rendelkezésünkre, ám ezek feltárása és elemzése komoly kihívás elé állít minket. Ennek legfőbb oka, hogy a felhasználható irodalom többsége német, angol – illetve elvétve szerb nyelven – íródott, és leggyakrabban ezek sem konkrétan a vizsgálatom tárgyát képező szerb hadifoglyok osztrák–magyar monarchiabeli sorsának ismertetésére, hanem inkább az első világháborús hadifogoly-téma általános bemutatására vállalkoznak. Ennek következtében a disszertációmhoz kapcsolódó anyag feldolgozásakor a szakirodalomra, és annak olykor vitatott eredményeire kevésbé hagyatkozhattam, aminek ellensúlyozására a lehető legtöbb, korábban fel nem használt levéltári anyag minél nagyobb hányadának bevonása vált szükségessé.

A téma forrásainak feltárását a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban őrzött, többnyire rendezetlen, hadifogolykérdéssel kapcsolatos iratok áttekintésével kezdtem meg. Ezek között található humanitárius iratok, repatriálással összefüggésbe hozható útmutatások és gyakorlatok, halottvizsgálati jegyzőkönyvek, ami pedig számunkra a legfontosabb, a hadifogolytáborokból munkára kivezényelt hadifoglyok mindennapjait, illetve a hadifogoly-átcsoportosításokat ellátó őrzészlóaljak jelentéseit bemutató dokumentumok is. A felsorolt iratok legnagyobb része kutatásunkkor, egy, első világháborúval kapcsolatos, tematikus gyűjtemény részét képezte, ami nagyban megkönnyítette a források nyomon követését. Az általam hasznosnak ítélt anyagok javarészt töredékes hadifogoly-jelentésekből, hadifogoly-igénylési jelentésekből, a katonai pa-

rancsnokságok rendeleteiből, illetve az őrzészlóaljak adminisztrációs tevékenységéből és hadifogoly-statisztikákból állnak. Az iratok a Monarchia területén élő, mindenféle nemzetiségű hadifoglyaival foglalkoznak, ami jelentősen hátráltatta a feldolgozást. A vonatkozó anyagok közül a következő iratokat dolgoztam fel: a 645. és 1115. hadifogoly-munkásalakulatokét (II/C./883., 885.); a hadifogolytáborokét (II/C./948., 950., 951., 1709.);¹¹ az első világháborús tematikus gyűjtemény Bihar megye gazdasági munkabizottságához beosztott hadifogoly ügyeleti tiszt anyagait; az ellenség hadifoglyairól készült dokumentumokat; a hadifogoly jelentéseket; a hadifogoly vallomásokat; egyéb rendezetlen forrásokat; illetve a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium elnöki a. osztályának (I/28 HM a/1. elnöki a. osztály) dokumentumait.

A hadifogoly-munkásalakulatok 1916–1918-ig terjedő iratokat tartalmaznak, de a szerb hadifoglyokat érintő, releváns dokumentumok nem lelhetők fel bennük. A hadifogolytáborok forrásai a brüxi (ma: Most, Csehország), dunaszerdahelyi (ma: Dunajská Streda, Szlovákia), esztergom-kenyérmezei (ma: Komárom-Esztergom vármegye) és mauthauseni (ma: Mauthausen, Ausztria) táborok dokumentumaira vonatkoznak. Utóbbiak leginkább a táborok építésével és működtetésével foglalkoznak. A releváns, esztergom-kenyérmezei tábor anyagai, kutatásunk során nem voltak fellelhetők, de a téma relatív feldolgozottságának köszönhetően, következtetni tudtunk a bennük lévő források tartalmára.

Bihar megye gazdasági munkabizottságához beosztott hadifogoly-ügyeleti tiszt forrásanyaga¹² kiemelkedő fontosságúnak bizonyult, mivel hasznos információkat tartalmazott a hadifoglyok mindennapjaira vonatkozóan, különös tekintettel az ellátásra, bánásmódra, szökésekre, és a polgári lakossággal való kapcsolatra. Az *ellenség hadifoglyai* című gyűjtemény főleg orosz hadifogolyiratok lelőhelye, így kutatásom szempontjából releváns forrásokat nem foglal magába. Ugyanakkor hangsúlyozom kell, hogy a feltáró munka során gyakran komoly nehézséget okozott a szerb és orosz nemzetiségű hadifoglyok szétválasztása, mivel a foglyok regisztrációs adatlapján előfordult, hogy az illetékesek nem, vagy pedig tévesen jelölték meg a nemzetiséget. Ennek egyik fő oka, hogy a foglyörök többsége a nyelv alapján nem mindig tudta megkülönböztetni a foglyok etnikumát, ezért a munkám egyik legfontosabb feladatává a szerb és az orosz foglyok szétválasztása lett. A hibalehetőségek csökkentése érdekében, első lépésként megvizsgáltam a származási települést, majd a foglyok vallását, végezetül a nevét, majd ezeket az adatokat összevettem a nemzetiségi rubrikával. Amennyiben a fenti három szem-

¹¹ A fentebb említett iratok ideiglenesen az első világháborús tematikus gyűjteménybe kerültek.

¹² HM HIM HL 1. VH. Bihar megye gazdasági bizottságához beosztott hadifogoly ügyeleti tiszt.

pontból legalább kettő megfeleltethető volt a regisztrációt végző személyek által beírt nemzetiséggel, akkor az adatot hitelesnek fogadtam el. Előfordult azonban, hogy a foglyok jellemzésénél nem szerepelt az etnikum, így, ebben az esetben csak az általam megadott fenti három szempontra hagyatkozhattam.

Az iratok között találtam különféle rendezetlen hadifogoly-ügyeket, illetve hadifogoly-vallomásokat. Az előbbieket az 1916–1918-ig terjedő időintervallum eseményeit ölelik fel, viszont a kutatásom szempontjából releváns anyagot csak csekély számban tartalmaznak, míg az utóbbiak főleg magyar hadifoglyok vallomásait gyűjtik össze, így számomra többnyire nem használhatók.

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium elnöki a. osztálya minimálisan foglalkozik – vélhetően – szerb foglyokkal, ám ezzel szemben a magasabb parancsnokságok iratanyagai számos fontos információt hordoznak, hiszen a Temesvári Katonai Parancsnokság világháború alatti működésének rendeleteit tartalmazzák, német nyelven. Dolgozatom szempontjából a forrásbázis hasznos tudást hordoz, mivel a törvényeken/rendeleteken keresztül kideríthetjük a parancsnokság alá tartozó területek mindennapi problémáit, beleértve a hadifogoly-ügyeket is.

A felsorolt fondokon kívül hasznos lehetett volna a Hadtörténelmi Levéltár szerb egyház görögkeleti katonai lelkészetének anyagaiba is bepillantást nyerni, mivel választ adhatott volna arra a kérdésre, hogy a vonatkozó egyház lelkészei hogyan viszonyultak a szerb hadifoglyok ügyéhez, valamint kiderülhetett volna az is, hogy az ortodox lelkészek mikor és milyen körülmények között találkoztak az említett foglyokkal, és mit tudtak a bánásmódjukról. Mivel azonban a források régóta nem képezték kutatás tárgyát, az iratok visszakerültek az eredeti helyükre, amiknek pontos lelőhelye feljegyzés hiánya miatt sajnos már nem fellelhető.

A magyarországi kutatás második fázisaként a megyei levéltárakban esetlegesen fellelhető anyagokat vettem célkeresztbe. Ezek közül a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltárának szegedi illetve makói egységei bizonyultak kiemelkedő fontosságúaknak. A szegedi levéltárban a Csanád vármegye Törvényhatósági Gazdasági Munkabizottsága mellé beosztott hadifogoly ügyeleti tiszt iratai (IV. B. 402. l.) hordoznak nélkülözhetetlen információkat. Az állagban elsősorban a hadifogoly-munkaerőre vonatkozó, 1915–17-ig terjedő katonai és mezőgazdasági rendelkezéseket találunk, de szép számban fordulnak elő hadifogoly-kimutatások, a bánásmóddal, valamint a hadifoglyok magatartásával kapcsolatos körlevelek és utasítások, megyei rendelkezések, halottvizsgálati jegyzőkönyvek, de a foglyokat foglalkoztató gazdák panaszai is. A makói levéltár tetemes mennyiségű forrásai közül, Makó Város Tanácsának anyagai között fellelhető közigazgatási iratokat (V. 72. C.) tekintettem át. Ezek többnyire

az orosz hadifoglyok mindennapjait taglalják, de az iratok rendezetlensége miatt, mégis akadt számos, szerb hadifoglyokkal kapcsolatos irat a gyűjteményben. A feltáró munka során időt kerítettem a Pest Megyei Levéltár néhány iratának elemzésére is. Részben áttekintettem a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának bizalmas iratait (MNL PML IV. 408. a), a mezőgazdasági munkabizottság iratait (IV. 408. o.), a vármegye főispánjainak általános (IV. 401. b.), illetve bizalmas iratait (IV. 401. a) is. Ezek között találtam példákat az idegen katonákkal és civilekkel való eljárásra, de feltárultak előttem a hadifoglyok őrzési és élelmezési, valamint nyilvántartási nehézségei, de találtam példát a Vöröskereszt látogatásaira, a foglyok és a polgári lakosság között terjesztett propagandára, illetve a repatriálásra is.

A magyarországi források hiányos mivolta és szétaprózottsága miatt elengedhetetlennek bizonyult a bécsi Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv-ban való kutatás. A 2020–2021-es időtartam alatt azonban ennek személyes jellegű elvégzésére a Covid19-pandémia miatt nem nyílt lehetőség. A problémát áthidalva, a bécsi magyar levéltári delegáció segítségét kérve, többnyire a digitális kutatás felé fordultam. A legnagyobb hangsúlyt a Közös Hadügyminisztérium 10/Kgf. osztályának (Abteilung 10.) tetemes mennyiségű anyagaira helyeztem. Legfőbb célkitűzésem az itt fellelhető források mennyiségének áttekintése volt, illetve a magyarországi töredékes iratoknak a bécsiekkel történő kiegészítése. A rövid határidő, illetve a levéltárosok túlterheltsége miatt azonban szelektálnom kellett az anyagok között. Végül az 1915-ös év iratai mellett döntöttem, mivel ekkor kezdődött meg a hadifoglyok tömeges foglalkoztatása, és az erre vonatkozó iratokat össze tudtam hasonlítani a magyarországiakkal. A 10/Kgf. osztály anyagai mellett megkíséreltem a Hadügyminisztérium elnöki osztályának (Präsidialbüro, KM Präs. SR 126) és központi hivatalának (Zentralstelle – KM – Hauptreihe – Handregister – 1915 (10. Abteilung), valamint az uralkodó katonai kancelláriája (Allerhöchster Oberbefehl – Militärkanzlei Seiner Majestät des Kaisers – Hauptreihe) mutatóinak áttekintését. A fentiek közül a 10/Kgf. osztály mutatókönyvei bizonyultak a legrelevánsabbnak, ugyanis ezekben a Kriegsgefangene, vagy Serbien címszavakra több tucatnyi oldal bejegyzéseit találtam. Emellett Csót (ma: Veszprém vármegye), Hajmáskér (ma: Veszprém vármegye), Ostffyasszonyfa (ma: Vas vármegye), Nagymegyér (ma: Vel'ký Meder, Szlovákia), Somorja (ma: Šamorín, Szlovákia), Esztergom, Arad (ma: Arad, Románia) helynevekre vonatkozóan is több aktára bukkan- tam. Ezek terjedelme néhány oldalt vagy ettől jóval hosszabb terjedelmet is felölel. A források áttekintését megkezdtem, és rengeteg hasznos, az 1914–1915-ös járványhelyzettel kapcsolatos információt találtam. A Präsidialbüro, feltárása, amely első ránézésre statisztikákat tartalmaz egy későbbi kutatás részét fogja képezni.

Az uralkodó katonai kancelláriájának mutatói, mint kiderült, a háború előrehaladtával egyre több, hadifoglyokkal kapcsolatos bejegyzést tartalmaztak. Ezek rávilágítanak a hadifoglyok helyzetének háború alatti változására, de legtöbbször inkább csupán általánosságban foglalkoznak velük, így az iratesoport áttekintését a digitális kapcsolattartás nehézségei, illetve a rendelkezésre álló rövid idő hiányában nem vizsgáltam meg.

A levéltári anyagok mellett igyekeztem a lehető legtöbb, országos, illetve megyei jelentőségű sajtóanyagnak a kutatásba való bevonására, amit a teljesség igénye nélkül a következő lapok segítettek: Csallóközi Lapok; Csanádvármegye Hivatalos Lapja; Népszava; Pesti Hirlap. Ezek szelektálásakor igyekeztünk olyan sajtótermékeket használni, amelyek azokban a vármegyékben jelentek meg, ahol hadifogolytábor működött, vagy pedig jelentős számú hadifogoly dolgozott. A források egy része az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisában,¹³ másik része pedig az Országos Széchényi Könyvtárban, illetve a vizsgált vármegyék könyvtárainak gyűjteményében érhetők el. Meglétük lehetővé tette a levéltári források sajtóval történő összehasonlítását, illetve az események kritikai árnyalását, vagy a hiányzó információk kiegészítését. A dolgozat fontos részét képezik továbbá a különböző jogszabályok, illetve minisztertanácsi jegyzőkönyvek is.

A kutatási módszereket alapvetően a feltárt források típusai határozták meg. Ezek lehetővé tették a hadtörténeti szempontú, oksági összefüggéseket kereső makro-kauzális, illetve a leíró összehasonlítás és analízis metódus használatát. Esetenként statisztikai módszereket is igénybe vettem a mennyiségi kérdések szemléltetése céljából.

¹³ *Arcanum Digitális Tudománytár*. <https://adt.arcanum.com/hu/>

4. Eredmények, összegzés, további kutatási irányok

Az első világháborús szerb hadifoglyok sorsát a szakmai közösség az elmúlt évtizedekben meglehetősen mostohán kezelte, így hosszú ideig csak nagyon kevés információval rendelkezünk a sorsukról. Ez komoly akadályokat eredményezett. A szakirodalom hiánya miatt a szélesebb közvélemény nem rendelkezett megfelelő ismeretekkel az első világháborús hadifogságról, ennek eredményeként pedig a fogságba esett katonák sem foglalhatták el a helyüket az első világháború ünnepezt veteránjai között, hanem a megpróbáltatásaikkal együtt törölték őket a kollektív emlékezetből, ami a hátralévő életüket gyakran megnehezítette. Idővel a hadifoglyokkal – beleértve a Monarchia szerb hadifoglyait is – kapcsolatos tévhitek is megjelentek, mivel hosszú ideig nem akadt olyan kutató, aki a felmerülő vitás kérdésekre reflektálni tudott volna. A helyzet sajnos azóta sem változott jelentősen, a témában a mai napig nem születtek átfogó művek.

Értekezésem is abból a célból látott napvilágot, hogy az említett hiányosságot valamelyest orvosolni tudja. Értekezésem a témával kapcsolatos, általam legfontosabbnak vélt historiográfiai munkák megállapításainak ismertetésével kezdtem. A kutatás első fázisa rávilágított arra, hogy a fegyveres konfliktusnál is hosszabb időszakot felölelő hadifogság történetének bemutatására főleg azok vállalkoztak, akik valamilyen módon személyesen is kapcsolódtak a hadifogsághoz. Kutatásaimból egyértelműen kiderült, hogy azon magas rangú személyek, akik elsőként tettek kísérletet a téma ismertetésére, munkáikat részben öngazolás céljából írták, és csak az első évtizedet követően születtek más indíttatású írások.

Historiográfiai elemzésem rávilágít arra, hogy a téma kutatását Európában egyrészt a második világháború, másrészt a kommunista hatalomátvétel és diktatúra kérdései szorították háttérbe, és mindez csak a 2000-es évek elejére változott meg. 2014-től centenáriumi megemlékezés-sorozatok kezdődtek a világ legtöbb országában, ami óriási lendületet adott a világháború kutatásának. Magyarországon az Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság feladata volt az ünneppsorozat lebonyolítása. Szempontomból ennél is fontosabb, hogy a százéves évforduló alkalmából számos munka született, melyek a háború eseményeit kísérelték meg részletesen kielemezni, előtérbe helyezve a hadifoglykérdést. A fentiek mellett értekezésem röviden ismerteti a szerb történetírás történetét, kiemelve annak XX. századi nacionalista szemléletmódból fakadó hiányosságait. Ilyen hiányosság például, hogy a szerb történészek mindmáig számos jelentős esemény, valamint saját történetírásuk cselekményének feldolgozását is elmulasztották.

Dolgozatomban bemutattam, azokat a komoly nemzetközi intézkedéseket, melyeket a háború mérséklésére és a hadifoglykérdés előtérbe helyezésére hoztak. Azt találtam, hogy ezek

a gyorsan hozott szabályok a szerződő felek tapasztalatlanságának következtében felületesek voltak, és jelentős hiányosságokat tartalmaztak többek közt a hadifogolykérdéssel kapcsolatban is, így sokszor a hadijog rugalmas értelmezésére adtak módot.

A hadifogság kérdéskörének feldolgozatlansága megkívánta, hogy a téma elméleti hátterét is részletesen bemutassam, melynek keretein belül a hadifogság intézményének fejlődéstörténetére helyeztem a hangsúlyt. Ez lehetővé tette számomra, hogy összehasonlítsam az egyes történelmi korok hadifogsággal kapcsolatos álláspontját, illetve a foglyok háborúban betöltött szerepét. Elemzésemből az is kiderül, hogy a napóleoni háborúkig nem beszélhetünk tömeges, hosszú ideig tartó fogvatartásról. A XIX. század során találkozunk először azzal a jelenséggel, hogy a szemben álló felek az ellenség meggyengítése céljából a korábbi szóbeli konvenciókat megszegve rendkívül eltérő körülmények között tartották fogva az ellenség katonáit.

A téma minél pontosabb feldolgozása céljából fontosnak gondoltam Ausztria–Magyarország és Szerbia diplomáciai válságának, illetve a világháború során, Szerbia ellen indított hadjáratok ismertetését is, mert úgy vélem, hogy ezek komoly mértékben befolyásolhatták mind a lakosság viszonyulását a hadifoglyokhoz, mind a hadifoglyokkal való bánásmódot. A fejezet Szerbia 1915-ös megtörésével és összeomlásának okaival zárul.

Értekezésem folytatásában az első világháborús hadifogság általános jellemzőit, illetve nehézségeit ismertetve haladtam a Monarchia hadifogolytáboráiban uralkodó viszonyok ismertetése felé. Kutatásomból egyértelműen kiderül, hogy Szerbiában is meghatározó szerepe volt a megadásnak a katonák sorsának alakulásában. Aki nem adta meg magát, annak számolnia kellett a következményekkel, mely nem ritkán halálbüntetést jelentett. Azoknak a foglyoknak pedig, akik a megadást választották saját szégyenérzetükkel¹⁴ kellett szembenézniük, valamint, hogy otthonukban gyáva és nemkívánatos személynek bélyegzik majd meg őket.

Doktori munkám a hadifogolytáborokban uralkodó állapotok rövid ismertetésére is vállalkozott. A fejezet bemutatja, hogy más hadviselő felekhez hasonlóan a Monarchia sem volt felkészülve a hadifoglyok ilyen magas számára. Táborait nem tudták megfelelően kiépíteni, valamint egészségügyi személyzetet sem tudtak elegendő létszámban biztosítani, mely rövid távon a hadifoglyok nagy arányú elhalálzásához vezetett. A helyzet későbbi normalizálódása, valamint az általam feltárt források alapján azonban megállapítható, hogy a szerb történészek vádjai ellenére nem volt cél a szerb hadifoglyok kiéheztetése és halálra dolgoztatása. A fejezetet

¹⁴ A hadifogoly státusz a kor felfogása szerint nem volt összeegyeztethető a hős és haza védelmező elképzelésekkel. (Šarenac: Die Vergessenen, 308.)

a hadifogsággal kapcsolatos törvénykezés ismertetésével zárul. A források elemzésével egyértelművé vált, hogy a hadifoglyok nemzetiség alapján való elkülönítésének terve azért született meg, hogy az esetleges szervezkedéseket megakadályozzák közöttük. Emellett, bár rengeteg vád érte a Monarchiát a hadifoglyok elhanyagolása, illetve állítólagos kínzása miatt, számos törvény és rendelet bizonyítja, hogy a magántulajdon, a ruháztatás és az étkeztetés, a munkaidő és a munkabér, az ünnepnapok, az egészségügyi vizsgálatok, az otthonnal való kapcsolattartás, valamint a foglyokra kiszabható büntetések is egytől egyig szigorúan szabályozott keretek között zajlottak, melyekhez, ha a fogvatartók nem tartották magukat, súlyos büntetésre számíthatnak.

A következő fejezetben a munkaerőhiány jelenségét jártam körül. Azt találtam, hogy a háború elhúzódásával a hadifoglyok szerepe felértékelődött, mivel a had- és államvezetés felismerte, hogy nélkülük az ország gazdasága a háború súlya alatt összeroppanhat. Ezért a Monarchia 1915-ben a nők és elítéltek munkába állítását követően a hadifoglyokat is bevonta a gazdaságába, ezzel pedig a gazdasági helyzetet többé-kevésbé sikerült stabilizálni. A fejezetből kiderül, hogy a hadifoglyok munkába irányítása körüli bonyodalmakat, amiket a decentralizáció okozott, a törvényhatósági gazdasági munkabizottságok létrehozásával megteremtett, részleges központosítással sikerült megoldani. Ennek köszönhetően tudjuk nyomon követni az ország területén működő hadifogly-munkásosztagok életkörülményeit, számát és hatékonyságát, így ezt használtam a hiányosságok, szabálytalanságok feltérképezésére is.

A szerb hadifoglyok megérkezése Magyarországra komoly ellenszenvet teremtett a lakosság körében, hiszen a háborús propagandának köszönhetően óriási bizalmatlanság övezte a szerb foglyomunkásokat. Azonban, elemzésemből kiderült, hogy a bizalmatlanság az évek múlásával oldódni kezdett, amit a fogolycserék iránti kérelmek csekély száma is bizonyít. Megfigyeltem, hogy a hadifoglyok foglalkoztatásának gondolata már 1914 őszén felmerült egyes vármegyékben, de 1915 előtt csak ritka esetben végeztek munkát a táborok területén kívül.

Olykor ugyan elhangzanak olyan vádak, hogy a Monarchia szándékosan nem regisztrálta az összes létszámban bekövetkezett hadifogly változást, de a kutatásom megerősítette, hogy ennek egyik fő oka, hogy a munkásosztagok számában bekövetkezett változások nyilvántartásáért kezdetben az – általában – alacsony iskolázottságú népfölkelő őrkatonák voltak a felelősek.

Dolgozatomban sikeresen cáfolom a szerb történészek azon bírálatát, miszerint a Monarchia hatóságai tudatosan törekedtek volna a szerb hadifoglyok megsemmisítésére, hiszen a hadifoglyok élelmezését és ruházatát rendeletek szabályozták, amelyek megszegése komoly büntetéseket vont maguk után. Bebizonyítottam, hogy a szerb részről jelentkező munkabér körüli kri-

tikák is megalapozatlanok, hiszen a hadifoglyok munkabére, abban az esetben, ha mezőgazdasági munkát végeztek, nagyjából megegyezett a Monarchia bérmunkásainak fizetésével. Ami a bánásmódot illeti, a Monarchia hatóságai igyekeztek az alapvető megélhetési szükségleteket biztosítani hadifoglyaiknak, így a szerbeknek is, emellett pedig bemutattam, a büntetések körének folyamatos szűkítését is.

A hatósági intézkedések elemzésén keresztül sikeresen bebizonyítottam, hogy a Monarchiában nagy súlya volt a szabotázsztól való félelemnek. Ennek ellenére szerb hadifoglyok által elkövetett szabotázsakciókról a források némileg meglepő módon nem tanúskodnak. Komoly gondot jelentettek a szökések, amik esetenként bántalmazás, vagy éhezés következtében fordultak elő. Ezek a kísérletek főleg 1916-tól kezdve szaporodtak el a szabályok enyhítése miatt. Emellett említésre méltó a hadifoglyok körében jelentkező italozás is, ami a jószándékú magánosok és a felelőtlen őrkíséret következtében következhetett be. A helyzet súlyosságát a források intézkedéseire reflektálva ismertetem.

A hadifoglyok egészségügyi körülményei kapcsán megállapítható, hogy orvosi kivizsgálásokat megelőzően nem kerülhettek ki a hadifogolytáborokból, így beteg hadifoglyok munkára küldése csak rendkívül ritka esetekben fordulhatott elő. Igyekeztem a tifusz szerbiai megjelenésére is reflektálni, kiemelve, hogy a járványt vélhetően nem az osztrák–magyar katonák hurcolták be az országba, külön hangsúlyozva, hogy a szerbiai megfélemezési kísérletek az ország csekély orvosi létszáma, valamint a lakosság közömbösségével magyarázható.

A dolgozat hangsúlyt fektet a hadifogság ismeretlen, de annál izgalmasabb történéseire. Rávilágítok, hogy a szerb hadifoglyok és polgári lakosság elkülönítése egyáltalán nem járt sikerrel. A kudarc eredményeképp a háborús évek során számos házassági kérvény keletkezett. Ezekből a hadifoglyok előéletére is fény derült. A téma úgyszintén kevésbé ismert részét, a hadifoglyok letelepedésének a kérdéskörét is érintettem. Rávilágítottam arra, hogy több hadifogly is folyamodott magyar állampolgársághoz, vagy letelepedési kérelemhez, ami úgyszintén erősen megkérdőjelezi a rossz bánásmód vádját. Emellett a hadifoglyok által elkövetett gyilkosságok ismertetését is érintettem, amelyek ritka előfordulásáról számolhattam be.

Értekezésem a témát érintő vitás kérdések ismertetésével zárul. Egyrészt részletezem a Szerbiára jellemző hadifogolybánásmódot, illetve a hadifogoly-parancsnokság létrejöttét, a foglyok regisztrációja és ellátása körüli nehézségeket. Kutatásom során kirajzolódott a szerb hadifogság egyik fő jellemzője, ami nem más, mint a felkészületlenség és az abból fakadó kaotikusság. Kiemelem, hogy bár a hadifoglyok meglehetősen rossz bánásmódról számoltak be, Szerbia a lehetőségeihez mérten, a Mackensen-offenzíva megindításáig többnyire megfelelően kezelte a helyzetet. A fejezetben sikeresen cáfolom azt a visszatérő vádat, miszerint a Monarchiában a

náci Németország koncentrációs táborainak elődintézményei adtak otthont a hadifoglyoknak. Elemzésem elvégzésével arra az eredményre jutottam, hogy a hadifoglytáborok a XIX. századi hierarchikus gondolkodásmódot tükrözték, és nem a koncentrációs táborok prototípusát jelentik.

Összességében megállapítható, hogy a szerb hadifoglyok helyzete a többi hadifogoly helyzetével szinte teljesen azonos volt, hiszen a Monarchia nemzetiségi megkülönböztetés nélkül bánt foglyaival, s ezért is van az, hogy a jelentésekben is csak ritkán fordul elő a szerbek és más nemzetiségek kiemelése, viszont azokat az eseteket, amikor mégis, igyekeztem ismertetni. Egyedül a fronton lévő foglyok helyzete bizonyult rosszabbnak. A birodalom hadifogoly bánásmódjáról kijelenthetjük, hogy a nyugati viszonyokhoz képest, a halálozásokat is beleértve, nem nagy különbségek adódtak, s azon foglyok többsége, akik kiheverték a kezdeti járványokat, a háború végén, 1918 novemberétől hazaérhettek.

A fenti rövid ismertetésből egyértelműen kitűnik, hogy egy alap kutatásra épülő dolgozat esetében a munkát közel sem lehet befejezettnek tekinteni, hiszen minden újabb feldolgozott dokumentum újabb kérdéseket vet fel, de a szűkös időkeret és a terjedelmi korlátok minden kutatót rákényszerítenek arra, hogy a forrásfeltárás során valahol ideiglenesen függesszék fel a kutatást. Esetemben is így volt, így a továbbiakban mindenképp folytatni szeretném megkezdett a munkát.

Kiemelkedő jelentőségűnek tartom az Österreichischen Staatsarchiv-Kriegsarchiv (AT-OeStA) iratanyagainak tüzetes áttekintését, vagyis a megkezdett kutatás folytatását. Továbbá, mivel a Hadtörténelmi Levéltár (HL) Károlyi-féle Hadügyminisztérium iratanyaga hasznos információkat tartalmazhat a téma szempontjából, így ennek áttekintése sem kerülhető meg. Fontosnak tartom továbbá a repatriálás kérdésének a megvizsgálását is. Kiindulópontként a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) Külügyminisztérium Hadifogoly osztályának iratait tervezem feldolgozni, illetve további megyei levéltárak anyagait is fel szeretném idővel dolgozni.

5. Publikációs lista

5. 1. A témakörhöz kapcsolódó publikációk

Gorcsa Oszkár: A „Potiorek-offenzívák”. Történelem BA képzés, szakdolgozat. *Délvidéki Szemle*, 2. évf. (2015) 1. sz. 26–58.

Gorcsa Oszkár: Szerbia megtörése, avagy kísérlet a balkáni front felszámolására. *Belvedere Meridionale*, 28. évf. (2016) 4. sz. 52–70.

Gorcsa Oszkár: Hadifoglyok és a Nagy Háború. Hadifogság az Osztrák–Magyar Monarchiában. *Belvedere Meridionale*, 30. évf. (2018) 1. sz. 56–76.

Gorcsa, Oszkár: Csanád vármegyei szerb hadifoglyok a Nagy Háborúban. *Délvidéki Szemle*, 5. évf. (2018) 1. sz. 32–60.

Gorcsa Oszkár: Hadifoglyok helyzete a hátszágban: szerb hadifoglyok mindennapjai Bihar és Csanád vármegyében (1914–1918). In: Bíró Gyöngyvér (szerk.): *Móra Akadémia Szakkollégiumi tanulmánykötet. Móra Ferenc Szakkollégium évkönyve*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Móra Ferenc Szakkollégium, 2019. 152–170.

Gorcsa Oszkár: Szerb hadifoglyok a Csallóközben 1914–1918. *Délvidéki Szemle*, 6. évf. (2019) 1. sz. 67–76.

Gorcsa Oszkár: Szerb hadifoglyok Bihar vármegyében, 1914–1920. *Belvedere Meridionale*, 32. évf. (2020) 2. sz. 22–41.

Gorcsa, Oszkár: The Geneva and Hague Conventions and the Case of First World War Serbian POWs in Hungary. *Kisebbségvédelem*, (2021) 3. sz. 7–34.

Gorcsa Oszkár: In the shadow of Clio: World War I captivity and historiography. *Délvidéki Szemle*, 8. évf. (2021) 1–2. sz. 96–119.

5. 2. Egyéb publikációk

Gorcsa Oszkár et al.: Csonoplya (Čonoplja). In: Silling István – Hágen Ádám (szerk.): *Nyugat-Bácska Kollégium*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2016. 61–72.

Gorcsa Oszkár et al.: Doroszló (Doroslovo). In: Silling István – Hágen Ádám (szerk.): *Nyugat-Bácska Kollégium*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2016. 73–86.

Gorcsa Oszkár et al.: Szivác (Sivac). In: Silling István – Hágen Ádám (szerk.): *Nyugat-Bácska Kollégium*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2016. 177–184.

Gorcsa Oszkár: Horváth Endre – Szlávics Károly: A vértanúság szűk ösvényén. Haug Antal csonoplyai plébános életútja. Novi Sad, Agapé Könyvkiadó, 2017. *Délvidéki Szemle*, 4. évf. (2017) 2. sz. 91–94.

Gorcsa Oszkár et al.: Királyhelmecc. In: Szatmári Mária – Szalai Viktor (szerk.): *Felső-Bodrogköz Kollégium*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2018. 93–110.

Gorcsa, Oszkár: A Bodrogköz kiemelkedő személyei. In: Szatmári Mária – Szalai Viktor (szerk.): *Felső-Bodrogköz Kollégium*. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2018. 259–272.

Gorcsa Oszkár: A levéltári kutatásról kötetlenül. *Újkor.hu – A velünk élő történelem*, 2018. nov. 23. <https://ujkor.hu/content/leveltari-kutatasrol-kotetlenul> (Utolsó letöltés: 2023. július 28.)

Gorcsa Oszkár: 100 éve lett Szegednek egyeteme. *Múlt-kor: negyedéves történelmi magazin*. (2020) tél. 104–107.

Gorcsa Oszkár: Törökbecse demográfiai sajátosságai az első világháború árnyékában: A hősi halottak nyomában. *Délvidéki Szemle*, 7. évf. (2020) 1–2. sz. 35–44.

Gorcsa Oszkár: Szabó Sándor: Kunszentmártoniak a Nagy Háborúban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 135. évf. (2020) 2. évf. 460–463.

5. 3. A témakörhöz kapcsolódó konferenciaelőadások

2015. július 16–18.: A „Potiorek-offenzívák”; *III. Kárpát-medencei Fiatal Magyar Történészek Tábora*, Ópusztaszer.

2016. február 3.: Potiorek-offenzívák 1914-ben; „*Front és Hátság*”, MTA SZAB Székház, Szeged.

2016. április 14.: Szerbia megtörése, avagy kísérlet a balkáni front felszámolására; „*A háború az erőszak ténye...*”, Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark.

2016. június 1–2.: Szerbia és a központi hatalmak 1914–1915; *Hungarikum utca és Nyári Egyetem*, Magyarkanizsa, Szerbia.

2017. július 10–14.: Szerb hadifoglyok Csanád vármegyében, 1915–1917; *XVII. Apáczai Nyári Akadémia*, Történelem és magyarság szekció, Újvidék, Szerbia.

2017. augusztus 31.– szeptember 3.: Hadifogolyhelyzet a világháborús Monarchiában és Szerbiában; *V. Kárpát-medencei Fiatal Magyar Történészek Tábora*, Ópusztaszer.

2018. május 17: Csanád vármegyei szerb hadifoglyok a Nagy Háborúban; *Fejezetek a Délvidék múltjából* 5., Szeged.

2018. november 30.–december 2.: Hadifoglyok helyzete a hátságban: szerb hadifoglyok-mindennapjai Bihar és Csanád vármegyében (1914–1918); *II. Móra Kárpát-medencei Interdiszciplináris Szakkollégiumi Konferencia*, Szeged.

2018. december 8.: Első világháborús hadifogolysorsok kutatásának főbb forrásai és azok buktatói. A magyarországi szerb hadifoglyok története a Nagy Háborúban; „*Igaz történet alapján! Visszaemlékezés és sajtó használata a történelmi kutatásokban*” workshop, Szeged.

2020. november 14.: Serbian POWs in Hungary from the viewpoint of the Geneva and Hague Conventions; *Magyarok jogvédelme a Kárpát-medencében 2020, online konferencia.*